

LENGYEL LÁSZLÓ

BIZALOM ÉS BALÍTÉLET

Annak lesz hitele,
aki képes lesz
a szűk külső és belső
mozgástérben
a helyzet
realista értékelésére...

44

■ Kedves Andor!

Kéred és kéred a *Korunk* számára, hogyan látom a bizalom, a hitel, a hitelesség problémáját 2011 végén, az elhúzódó globális válság időszakában. A legjobbkor teszed, teszitek fel a kérdést. Kevés fontosabb probléma van most az örvénylő válság kel- lős közepén, mint arra a kérdésre adott válasz: *ki- nek hinnél?* A virtuális valóság, a hitek és tévhitek, bizalmak és bizalmatlanságok intézményekben és közéleti szereplőkben legalább annyira meghatáro- zóak államok, népek, pénzintézetek, vállalkozások megítélésében, mint a fundamentálisnak nevezhe- tő valóság. Megrögződött eszmék, tankönyvekbe és iskolai menetredekbe épített kötelező tudások ma éppúgy nem igazítanak el, mint az újonnan kikiáltott guruk, gazdaságpolitikai és politikai ku- ruzslók, csodát ígérő varázslók tanításai. De jókor kérdezel azért is, mert hónapok óta egy beszél- getőkönyvön dolgozom Surányi György barátom- mal, aki kétszer volt a jegybank elnöke éppen az 1990–91-es rendszerváltó válság, majd az 1994– 95-ös transzformációs és az 1998-as év cseh, orosz és ázsiai válságai, illetve magyar hatásuk idején, és aki külföldön a leginkább jegyzett gazdasági szak- értőnk. Engedelmeddel, először a készülő köny- vünkből idézek egy részt a hitelesség kapcsán.

A bizalom ereje a válságban

Minap egy asszonynak levágták csecscét. Kérdezik a bonc- orvost: – Jót áll-e, hogy meg nem hal a műtéttil? Mire ő így: Én csak azért állok jót, hogy bizonyosan meghal, ha magára hagy- ják, midőn a kés tán megmentheti. – Esetünk ehhez hasonló.

SZÉCHENYI ISTVÁN: LEVÉL WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ
1844. június 21-én.

■ **„Lengyel László:** Világosan kiderül az amerikai és a nyugat-európai tapasztalatokból, hogy egy országnál a bizalmat, a hitelességet személyekben is mérik, *létezik egy hitelességi szentháromság, amit az elnök/miniszterelnök, a pénzügyminiszter és a jegybankelnök testesítenek meg.* Ha ebből a háromból legalább kettő hitelesnek számít, s ha ezt a hitelességet alátámasztják válságszituációkban, akkor többé-kevésbé reális esélyük van arra, hogy a programjukat elfogadják, még akkor is, ha ez a program sok problémával küzd. Azért, mert elhiszik nekik – ahogy nektek a Bokros-csomag idején elhitték –, hogy ezek az új fiúk a múltjuk, a tudásuk alapján képesek legyűrni a válságot. 1995-ben nem volt hiteles Horn Gyula miniszterelnök, de hitelesek voltak ti, Bokros Lajos pénzügyminiszter és Surányi György jegybankelnök. Bízta benneteket, hogy odaállva a műtőasztalhoz tudni fogjátok, hogy hol és hogyan kell vágni, mert már korábban láttatok operációt, sőt operáltatok. Am 2006-ban ott volt egy miniszterelnök, Gyurcsány Ferenc, akit hiteltelenné tett a külföld szemében a hamis számok és a valóság közötti szakadék. Mellette pénzügyminisztere, Veres János, akinek se szakmai hozzáértéséről, se számai hitelességéről, se gazdaságpolitikai programjáról nem állíthattak ki jó bizonyítványt. Végül egy jegybankelnök, Járai Zsigmond, aki jegybanki politikájának konzisztenciájáról nem tudott számot adni. Amikor ugyanez a kormány változatlan összetételben a 2006-os válság után továbbra is fennmaradt, s 2008-ban belezuhant a világgazdasági válságba, akkor helyzetünket súlyosbította, hogy hiteltelen vezetőink voltak. Magyarország egyik tragédiája éppen az volt, hogy hiába voltunk fundamentálisan jobb állapotban, mint az elemzők hitték, hiába hajtották végre valóban a költségvetési hiány drasztikus leszorítását, ugyanazoktól a hiteltelen vezetőktől ezt nem fogadták el, hiába próbáltak elmondani az ország helyzetéről akkor már valós adatokat. Akkor már igazat mondtak, de nem hittek bennük, nem hittek nekik. Montaigne írta az *Esszé*kben: „A spártaí bírák, amikor látták, hogy egy züllött ember ad hasznos tanácsokat a népnek, megparancsolták, hogy hallgasson, és egy derék embert hívtak oda, hogy az tolmácsolja a véleményét.”

Ilyen bizalmi válságot láthattunk 2008-ban Ukrajnában, majd 2009-ben Romániában. Ezt éli át 2010–2011-ben számos ország, így a görögök, a spanyolok, a portugálok és az olaszok is. Ilyenkor vagy sort kell keríteni a hiteltelen szereplők leváltására, vagy az ország külső hitelesítőre, a Nemzetközi Valutaalapra és/vagy az Európai Unióra, az Európai Központi Bankra szorul. 2006 őszétől folyamatosan azt írtam, hogy Gyurcsány Ferencnek el kell innen mennie, mert az ország sorsa múlik azon, hogy hiteles-e a vezetője. Veres János minden konferencián megkérdezte tőlem, hogy „ma reggel elküldtél-e már?” Igen, elküldtem. Veres Jánosnak is azonnal távoznia kellett volna. Az, aki pénzügyminiszterként elvállalta, hogy adatai ne feleljenek meg a valóságnak, hogy korábbi költségvetési politikájának az ellenkezőjét kell csinálnia, ezután nem tehet mást, mint hogy lemond, illetve hogy a miniszterelnök leváltja, teljesen mindegy. Sem a miniszterelnök nem volt már hiteles 2006 nyarától, sem a pénzügyminiszter. Ettől kezdve nagyon nehéz kijönni a bajokból. Nem egyszerűen személyi változásokra van szükség, hanem kormányváltásra, a kormányon belül egy radikális változásra. Ekkor kezdtem írni, beszélni a szakértő és felelős kormányról.

Az euróövezetben a bizalmatlanságot a piacok azzal fejezik ki, hogy az adott állam kötvényét a befektetők vagy nem hajlandók megvenni, vagy olyan magas felárral veszik meg, ami lehetetlenné teszi az állam szuverén adósságának törlesztését. Ez következett be 2011 novemberében Görögországgal és Itáliával szemben, és rövid hercehurca után mindkét országban kormányváltásra került sor. Nagyon nagy gond, ha hiteles szereplő hiányzik válság idején a gazdaságpolitikában. Így például Andreasz Papandreu és pénzügyminisztere vagy Silvio Berlusconi és pénzügyminisztere elkészítették és ígérték a válságkezelő programokat, de a piaci szereplők ko-

rábbi magatartásuk alapján nem hittek nekik. Ebből látszik, hogy a hiteles szereplő hiánya majdnem akkora gond, mintha valaki rossz gazdaságpolitikát csinál. A megjavulásnak is van egy bizonyos határa, ha ezektől a szereplőktől nem hiszik el, hogy a gazdaságpolitikát őszintén csinálják. A Gyurcsány–Veres-páros egyike a magyar tragédiának. A szocialisták agóniáját 2006 júniusa és 2009 áprilisa között egy olyan szükségtelen agóniának látom, amikor képtelenek voltak dönteni amellett, hogy leváltják a miniszterelnököket, vagy lemondanak, és belemennek az előrehozott választásokba. Egészen másutt tartana ez az ország, ha 2006 őszén a szocialista-liberális koalíció leváltja a bizalmi szavazáson Gyurcsány Ferencet, és egy szakértő kabinetet támogat.

Hasonló helyzetben van az ország 2011-ben, amikor nem tudsz egy hiteles személyt, miniszterelnököt, pénzügyminisztert fölmutatni, akinek a befektetők, akiknek az Európai Unió, akiknek a Valutaalap, a külvilág hinne. Hiába van meg valaki iránt az országban bizalom, hiába van biztos parlamenti többsége, ha politikája és kommunikációja nem kelt bizalmat a nemzetközi szereplőkben. A saját nemzeti valutával rendelkező országoknál a hitelvesztést, a betegség lázgörbójét a nemzeti valuta árfolyamának romlása, az adósság kockázati felárának (CDS) emelkedése és a kötvénykibocsátáskor az állampapírok eladhatatlansága jelzi. 2011 novemberében az Orbán-kormány helyzetértékelését és programját a piaci minősítők, a befektetők, az Európai Unió és az IMF éppúgy nem látta hitelesnek, mint azokat a személyeket, a miniszterelnököt és pénzügyminiszterét, akik előterjesztették adataikat és megoldási javasolataikat. Ez azonnal a forint árfolyamának radikális romlásához, a CDS felár emelkedéséhez és az államkötvények eladhatatlanságához vezetett a magyar állampapírok bővítőkötvény kategóriába minősítésének árnyékában. Nincs olyan elemző Londonban és Frankfurtban, New Yorkban és Budapesten, aki a magyar problémákat ne hitelességi okokra vezetné vissza. Az IMF visszahívása ennek a hiteltelenségnek az ellensúlyozására történt.

Surányi György: Ezek talán a legfontosabb kérdések, amiket a politikát aktívan csinálók nem nagyon értenek, vagy nem nagyon vesznek figyelembe. Az nem véletlen, hogy az elmúlt tíz-tizenöt Nobel-díjas közgazdász közül hat-nyolc a gazdaság- és a magatartástudomány határát kutató, vizsgáló, abban eredményt felmutató tudósokból kerül ki, mert a gazdaság működése a fundamentumok mellett, és a fundamentumok önmaguk is elképesztő mértékben függenek attól, hogy a várakozások hogyan alakulnak. Ez a magatartás, várakozás hogyan működik, hogy milyen a bizalom, milyen a hitelesség. Hitelesség, még a Széchenyi-féle értelemben vett hitelesség is. Ha ez nincs meg, akkor valóban a legjobb elképzelések is vakvágányra mennek, ha még nem is jók ezek az elképzelések, akkor aztán végképp. Ennek, azt hiszem, hogy egy végtelenül érdekes empirikus tapasztalata a Margaret Thatcher esete. Amikor Thatcher kormányra kerül, hasonlóan Churchillhez, de harminc évvel később, ő az első olyan politikus, aki nem rózsaszín álmokat ígér, hanem nagyon súlyos megpróbáltatásokat. Miközben a súlyos megpróbáltatások mellett azt ígéri, hogy csökkenti a munkanélküliséget, visszafogja az inflációt. Növekedés lesz a gazdaságban és költségvetési egyensúly. Amiket Thatcher tett, merész és új volt. Fő tanácsadója akkor Sir Alan Walters, pénzügyminisztere Quentin Hogg – szakmailag teljesen hiteles szereplők. Amiket csináltak, végtelenül fájdalmas dolgok voltak, sőt az első két-három évben történtek pont az ellenkezője voltak annak, ami ellen felléptek és szónokoltak. Az infláció ténylegesen gyorsult, megugrott a munkanélküliség, nőtt a költségvetési hiány, és természetesen nem volt növekedés. De eközben ők maguk hitelesek voltak, mert előtte nem azt mondták, hogy osztogatni fognak. Nem azt mondták, hogy mindenkinek jobb lesz. Adócsökkentést mondtak, és bizonyos szinteken később el is kezdték az adókat csökkenteni. Azt mondták, hogy ezeknek az lesz

majd az eredménye, hogy gyorsabban fogunk növekedni, hogy árstabilitás lesz, hogy foglalkoztatás lesz belőle, hogy végül is jobban fogunk élni valamennyien, s nem az állam fog gondoskodni, hanem – az én ízlésem szerint talán egy kicsit szélsőségesen – a piacot gondolták egyedüli megoldásnak. Ezáltal a piacok nem kezdték el támadni az angol fontot, nem kezdték ki a bankrendszert, a pénzügyi rendszert. A piacok bíztak a kormányban, s megadták azt a türelmi időt, ami ahhoz kellett, hogy aztán végül is négy-öt év múlva valóban bekövetkezzen az angol gazdaság növekedésének gyorsulása. Az infláció először egyszámjegyűvé vált, majd stabil terrénra lett a gazdaságnak. A munkanélküliség drasztikusan mérséklődni kezdett.

Igaz, Thatcherék sohasem nyerték meg a második mandátumukat, ha nincs a falklandi háború. Igen, az kellett hozzá. De azt lehet mondani, hogy a gazdaságban végtelenül tisztességesen végigvitték azt, amit mondtak. A választásokhoz közeledve sem tértek el ettől. Szerencsésen jött nekik a falklandi háború, amelyik épp annyi szavazatot hozott, hogy meg tudták tartani a kormányzást, s a következő négy évben folytatták, amikor aztán a teljesítmény okán nyerték meg a választásokat. Mai napig úgy gondolom, hogy a thatcherizmusnak a legnagyobb eredménye nem az a gazdasági változás, ami Angliában bekövetkezett, hanem a mentalitás változása, amit a leginkább, a legpregnansabban a modern munkáspárt kialakulásában lehet megragadni. Paradox módon Thatcher legnagyobb érdeme Tony Blair. Egy olyan Munkáspárt, ami szintén a polgári értékrenden belül, alapvetően a piacgazdaság dominanciája mentén halad. Nem ugyanolyan módon súlyozva, néhány értékben természetesen eltér a toryktól, de azokon a kereteken belül, amelyek Angliát 1979-től egészen a mostani válságig egy kiemelten jó pályán tartotta. Az angol gazdaság teljesítménye ebben a harminc évben rendszeresen felülmúlta nyugat-európai versenytársai teljesítményét. Az angol társadalom jelentős mértékben stabilizálódott, konszolidálódott.

Lengyel László: Jó a példa. Thatcher elmegy, s jön John Major, aki nem volt rossz politikus, de négy év alatt egyszer csak kiderül, hogy ugyanaz a font, amelynek egyébként tulajdonképpen nem voltak bajai, nem voltak fundamentális problémái, támadhatóvá válik. Thatcher alatt aligha érte volna olyan támadás a fontot, mint Major alatt történt.

Surányi György: Igen, pontosan.

Lengyel László: Fundamentális oka nem volt a font elleni támadásnak, de Majort nem tekintették ugyanolyan erélyű és hatású miniszterelnöknek, ezért a fontot megtámadták, és legyőzték. Hasonló történt Harold Macmillannel az 1956-os szuezi válság után, aki Churchill és Eden után jut hatalomra, és Macmillan súlya, befolyása kevés a font megvédéséhez. A szerencsétlennek egyszerűen nem ugyanaz volt a súlya, hogy elhitték volna a piacok, képes a briteket ebben a rendszerben tartani. De hozhatok újabb brit példákat. 2007–2008-ban a brit gazdaságot az amerikaival együtt érte a válság, szinte az összeomlás szélére kerültek. Ám Gordon Brown munkáspárti miniszterelnöknek, korábbi pénzügyminiszternek olyan hitelessége, presztízse volt a piacok előtt, hogy a britek túléltek a válság első hullámát, még hozzá a Brown által alkalmazott, hiteles neokeynesianus kontraciklikus gazdaságpolitikával. És ugyan végül Brown és a Munkáspárt megbukott, de csak egy olyan konzervatív-liberális koalíció tudta legyőzni, David Cameron vezetésével...

Surányi György: ...amelyik ugyancsak hiteles, ha ellentétes politikával is állt ki. Cameron és pénzügyminisztere, Osborne már a választási kampányban tisztességesen elmondták, hogy az ország nagy bajban van, és ha megválasztják őket, akkor egy brutális megszorító, adósságcsökkentő politikát fognak véghezvinni. Meg is tették, és jobb helyzetben vannak, mint a kontinens országai. Ezt jelenti a hitelesség.”

Nemzeti hitelesség és balítélet

Azon rendszer, azon kétszínűség, vagy helyesebben mondva képmutatás, mely a népekkel el akar hitetni hihetetleneket, vagy korrektebb kifejezéssel, megcsalni, hogy úgy mondjuk, lóvá tenni akarja őket; ha például azt mondják neki: van szabad sajtók – pedig nem igaz; fölöttetek csak a törvény határoz – és nem úgy van; nem akarjuk szabadságokat megnyírβάλni – és épp ellenkező történik; nemzetiségek nem veszélyeztetik – és ez hazugság stb., igen, excellentiád, az ily eljárás, ezen tartüffiad az, mely végre a legszelidebb vért is mérges anyagokkal fertőzteni meg, és előbb-utóbb kitörésre kényszeríti...

Széchenyi István: A DÖBLINGI NAGY MAGYAR SZATÍRA

■ A válságban elvált egymástól a nemzeti hitelesség és a nemzetközi bizalom. Nemzetek között, nemzetek felett azoknak van hitele, akik tartják magukat bizonyos nemzetközi szabályokhoz, sztenderdekhez, illetve rugalmasan alkalmazkodnak a megváltozott körülményekhez. Az európai válságban mindenki elfogadja és elismeri, hogyha egy politikai erő – az adott ország kormánya vagy ellenzéke – a maga nemzeti érdekét követi. A szuverenizmus, az autonóm gazdaságpolitika igénye nem rontja az adott szereplő hitelességét. De ezzel együtt, kisebb és nagyobb nemzetállamtól, annak vezetőitől azt várják el, hogy válságkezelő tevékenységükkel járuljanak hozzá a nemzetközi válság leküzdéséhez, és ne rontsák a nemzetközi – európai vagy regionális – válság kezelésének esélyeit. Vagyis lehet az adott rendszeren belül hiteles eltérő politikát folytatni, de nem lehet a válságkezelő rendszerrel szemben egy másik – nemzeti vagy regionális – rendszer politikáját hitelesen képviselni. Így drámai viták zajlanak, mondjuk, a német és a brit kormány válságkezelő politikája között, de mindkét fél tartózkodik attól, hogy magatartásával akadályozza a másik válságkezelését. A *nemzeti külön út* nemcsak azzal a veszéllyel jár, hogy az adott állam tartósan szembemegy a többiek forgalmával, és előbb-utóbb összetöri magát, de azzal a kockázattal is, hogy tömegszerencsétlenséget okoz.

Kedves Andor, a tartósan elhúzódnó válságban, mely a mi szűkebb fertályunkon alighanem el fog tartani legalább 2014-ig, nemcsak a valóságos, de a bizalmi tőke is elfogy. Ma országok döntenek arról, hogy mindent megkísérelve az európai északhoz, a gazdagabb, megtakarítóbb, versenyképesebb és polgáribb német, holland, skandináv, osztrák világhoz igyekeznek csatlakozni, vagy lesüllyednek a szegényebb, fogyasztás- és állami költségvezérelt, versenyképtelenebb és proletarizálódó délre, a portugál, spanyol, olasz, görög világba. A lengyelek, a csehek, a baltiak, szlovénok habozás nélkül, minden erejüket megfeszítve próbálnak az északi pólushoz fölzárkózni, a szlovákok még kilengenek, ám mi, magyarok, akarva-akaratlan lecsatlakoztunk délre, begázoltunk az ukrán, román, moldáv, bolgár, szerb pretoriánus mocsárba. Hitel és bizalom nagyra nőtt bennünk, és megfogyott velünk szemben.

Kérde: ugyan ki lesz hiteles, mikor és kiben támadhat bizalmunk? Annál nehezebb kérdésre válaszolni, mert nemcsak a politikai osztály egésze hiteltelenítette magát, de hitelüket veszítették a gazdasági, a szellemi és a médiaelit képviselői is. A Tőke oldalának képviselői, egyrészt a magyar oligarchák, illetve a kis- és középvállalkozók, másrészt a transznacionális termelő és szolgáltató nagy hálózatok képviselői éppúgy gyanúba kerültek, hogy miattuk veszítettünk utat, és ugyanolyan alkalmatlannak bizonyultak a 2008 óta tartó válság kezelésében, mint a politikai osztály képviselői. A szellemi elit két nagy nemzedéki hulláma – a háborús és újjáépítő „fényes szelek” és a hatvannyolcas „nagy nemzedék” – többé-kevésbé teljesítette feladatát, amikor az első megvívta 56 forradalmát, majd 68 reformját, a második pedig véghezvívta a nyolcvanas évek ellenállását, a 89-es rendszerváltást és az Európához való csatlakozást. Itt és ekkor valódi, nemzetközileg is mérhető szellemi teljesítmények is születtek. Ám az ezredforduló után szellemi kifulladás és elöregedés is következett, és

az elmúlt tíz évben sem igazi szellemi teljesítmények, sem új eszmék nem születtek, és az eszmei mozgalmak is hiányoznak. Végül a hitelességet komolyan befolyásoló média szereplői sem tudtak megújulni.

Az elkövetkező időszak felértékeli a válságkezelő-, a tárgyaló- és a kormányzó-képességet. Annak lesz hitele, aki képes lesz a szűk külső és belső mozgástérben a helyzet realista értékelésére, a csapatmunkára és az ellentétes érdekű, értékrendű társadalmi csoportok közötti intézményes tárgyalások föl vételére. Ez nem teljesen lehetetlen. 2009 tavaszán, súlyos politikai és gazdasági válság kellős közepén, a karizmával nem rendelkező, beszorított Bajnai-kormány volt képes a helyzet stabilizálására. A külvilág abban érdekelt, hogy Magyarország megoldja válságát. Most már csak a magyar politikai, gazdasági, szellemi és médiaeliteknek kell ráébredniük arra, hogy új módon, új eszközökkel, kerek asztal mellett, tárgyalásos úton kell megoldaniuk az országot, a nemzetet legsúlyosabb válságát.

Széchenyi tanácsa a *Hitel*-ben: „Csinosítsuk értelmünket, terjesszük tapasztalásainkat, keressük fel a tudóst, társalkodjunk az elmetehetőséssel, nagyobbítsuk könyvtárainkat, jutalmazzuk a tudományokban, művészetekben fáradozót, haladót – üljünk kocsira, szálljunk hajóra s nézzük a világot – s emeljük hazánkat dicsőbb nemzetek sorába! De mind ezekről, drága Olvasóm! mindaddig le kell mondanunk, sőt álmodnunk se szabad, míg szegénységünk, a tudatlanság, az előítéletek s balvélemények közt valódi szolgaságban fogva tart bennünket. Pénzünk s valóságos tehetségünk pedig addig sohase lesz, míg a Hitel lábára nem áll hazánkban.”

